

JUHULUULE EESTI KULTUURIS XVII SAJANDIL

**O Dorpat, urbs addictissima Musis... Valik 17. sajandi Tartu juhu-
luulet. Koostanud Kristi Viiding,
Jana Orion, Janika Päll. Tallinn:
Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 478 lk.**

Mahukas kogumik valitud tekstidega XVII sajandil Tartus kirjutatud luulest on jõudnud tänu Kristi Viidingu aastatepikkusele pühendunud tööle kõikide nende käsutusse, kes huvituvad kirjan-
dusest, keelest, ajaloost. Valitud luule-
tused valgustavad üht olulist külge Eesti kultuurist XVII sajandil, ajal, mil toimusid pöördelised arengud meie aja-
loos. Siia ei kuulu mitte ainult ülikooli asutamine Tartus, vaid ka esimeste eestikeelsete keeleõpetuste koostamine.

Juhuluule on žanr, mis aitab elusta-
da mitmeid külgi hariduse ja kultuuri tolleaegsest arengust, avab isiklike su-
hete ja tunnete tagamaid, toob esile inimeste jaoks tähtsate sündmuste kir-
jeldusi, paigutades need klassikalisest antiikajast pärit vormi ja samas ka oma ajastu taustale. Luuletused on kir-
jutatud enamasti ladina keeles, hulka ka mõned kreekakeelsed luuleteosed. Lageda saab ülistuslaule haridusele ja tarkusele, õnnitlusi akadeemilisel kar-
jääriredelil edenemise puhul, pühen-
dusluuletusi oma aja tuntud kultuuri-
ja ühiskonnategelastele. Sündmused, mille puhul luuletusi kirjutati, märgi-
vad tähtsamaid hetki inimese elus, na-
gu näiteks pulmad ja sünnipäevad, aga ka reisile minekud ja sealt tagasipöör-
dumised. Samas ei kuulu juhuluule teemade hulka ainult rõõmsad sünd-
mused, ka surma puhul loodud leina-

luuletused kannavad üht tõsisemat meeleolu, mida juhuluule meieni toob. Selles avaras teemaderingis võib leida koos toimimas tuntumaid ja vähemtun-
tud ajaloolisi isikuid, aga ka kreeka ja rooma jumalaid ning kangelasi: Rooma paavstist Urvaste pastori Johann Guts-
laffini, Jupiterist Apollo ja Paanini. Nende kõrval seisavad kristlik temaa-
tika ja viited piiblile.

Kokku moodustab see pildi, mis viitab tervele Euroopa kultuuriloole ühes selle tähtsamate märksõnade ja sümbolitega. Meie ees avaneb humanistlik luuletra-
ditsioon, kus luuletuste ideed iseloomus-
tav korduv märksõna ongi humanism. See on vaimne, kõlbeline ja esteetiline kultuurinähtus, mis ei seostu niivõrd mingi kindla ajalooperioodiga, kuivõrd teatud põhimõtetega maailmavaates, esteetikas ja poetikas: inimkesksus, hariduse ja mõistuse ülimuse tunnista-
mine. Alates renessansiajast on Euroo-
pas humanismi silmatorkavaks tunnu-
seks selle seos antiikaja mõtte- ja ku-
jundimaailmaga (ent humanismist kui kultuurinähtusest saab rääkida juba ka antiikajal). Kõik see on oluline XVII sa-
jandi juhuluule mõistmiseks.

Ladinakeelse juhuluule taolisi kir-
jandusnähtusi leidub paljude rahvaste kultuuripärandis. Saksamaal, Hollan-
dis, Soomes, Rootsis (kui nimetada meile lähemaid maid) on analoogilisi tekste uuritud juba pikka aega. Eestis sai see uurimissuund hakata akadee-
miliselt arenema alles pärast taasise-
seisvumist. Kristi Viiding kuulub esi-
meste klassikalise filoloogia osakonna lõpetajate hulka pärast eriala taasava-

mist 1990. aastal. Tema huvi kesken-
duski algusest peale ladina keelele ja
antiikaja kultuuripärandile Eesti kul-
tuuris ja ajaloos. Vastilmunud raamat
Tartu juhuluulest kujutab endast üht
osa mahukast uurimistööst, mis hõl-
mab asjaomaste tekstide filoloogilist ja
kirjandusloolist uurimist ja mille ees-
märgiks on tekstide väljaandmine. Edi-
teerimise seisukohalt on Kristi Viidingu
ühendatud kõik selle töö jaoks
vajalikud omadused. Juhuluule kogu-
miku koostajatena on märgitud kolm
nime, peale Kristi Viidingu ka Jana
Orion ja Janika Päll, kuid suurem osa
raamatust on siiski Kristi Viidingu töö
tulemus. Temalt pärinevad ka editeeri-
mis- ja kommenteerimispõhimõtted.
Loodan, et teised koostajad ei tunne
end puudutatuna, kui nimetan allpool
seda raamatut Kristi Viidingu välja-
andeks.

Muidugi tuleb meeles pidada, et näe-
me enda ees ainult väikest osa XVII sa-
jandi juhuluulest, kuid valikust välja
jäänud luuletused on kättesaadavad
elektrooniliselt tervikkorpuse koosseis-
sus. Kristi Viidingu raamatu puhul on
tegemist rahvusvaheliselt olulise uuri-
mistööga, mille vastu on tuntud elavat
huvi juba mitmel pool maailmas. See on
üks lisapõhjus, miks antud tööd tuleb
tähtsaks pidada. Siinkohal ongi hea
meel tõdeda, et rahvusvahelise arves-
tatava tunnustuse saamiseks ei pea
humanitaarteadlased oma töö tulemusi
tingimata välismaal ja võõrkeeles aval-
dama, vaid peab jätkuma usku ja ene-
seväärikust ka oma kultuuriruumis te-
gutsemiseks. Kristi Viidingu puhul
näen just ideaalilähedast kombinat-
siooni rahvusvahelisest ja oma kultuu-
rile suunatud lähenemisest.

Editeerimine on esimene ja põhja-
panevalt tähtis osa uurimistööst, mille
objektiks on luulekorpus ja aluseks
tekstoloogiline lähenemine. See töö eel-
dab mitmekülgset süvenemist ajaloolis-
se konteksti, võrdlust teiste samalaad-

sete teostega, oskust paigutada teosed
konkreetsesse kultuurisituatsiooni. Se-
da ülesannet täidavad Kristi Viidingu
raamatus sissejuhatus (lk 15–28) ja
kommentaariid (lk 317–440).

Esimene annab lühiülevaate Tartu
juhuluule iseloomust ja selle laiemast
kultuuriloolisest taustast Eestis ja Eu-
roopas, tähtsamatest autoritest, luule
vormist, sisust ja väljaandmispõhi-
mõtetest. Arvestades humanismi kui
keskse ja siduva nähtuse tähtsust,
oleks see algustutvustus võinud põhja-
likum olla. Muidugi on humanismi ras-
ke määratleda, kuid see, mida sisseju-
hatuses pakutakse, pole siiski määrat-
lus. Määratleda humanismi „vaimse ja
hariduspoliitilise liikumisena, mis on
mõjutanud kogu Euroopa ajalugu ja
kultuuri”, on kahtlemata õige, kuid nii
üldine, et ei ütle midagi humanismi
iseloomulike joonte kohta. Ja kindlasti
ei lõpe humanism barokiajaga XVII sa-
jandil. Ka poliitilise olukorra seos hu-
manismiga on keerulisem, kui esma-
pilgul paistab (vt lk 16). Mis puutub
Eesti aladesse, siis ega ka XVII sajandil
ei paistnud olukord stabiilsusega
silma: võib mõelda kas või ülikooli üle-
viimisele sõja jalust algul ajutiselt Tal-
linna, seejärel Pärnusse.

Kui humanismitausta iseloomustus
jääb sissejuhatuses hapraks, siis see
osa, mis puudutab konkreetselt Tartus
kirjutatud juhuluulet, selle autoreid ja
motive, on esitatud ülevaatlikult ja
asjatundlikult. Selgelt tulevad esile
luulevormide paljususe ja luuletuste
tähtsamad teemad. Siin valdab Kristi
Viiding uuritavat materjali suurepära-
selt. Minu enda huvidest ja uurimistöö
iseloomust lähtuvalt on seal küll vähe
juttu stiilist ja poetikast, kuid tuleb
tunnustada autori ja väljaandja vaate-
nurka, mis ei keskendunud neile proble-
emidele. Ka lõik, mis peaks rääkima
poeetilistest väljendusvahenditest, kõ-
neleb tegelikult luule teemadest ja lii-
kidest. Samas pakub selle ajastu luule

suurepärasest mängumaad baroksele esteetikale kogu oma toretsemise ja teatralisusega. Viis, kuidas kasutati mütooloogilisi ja ajaloolisi teemasid, kuidas neid rakendati luuletuse dünaamika teenistusse ja kuidas nende abil loodi kontrastide, gradatsioonide ja metafooride maailm, on igale luulega tegelejale erakordselt huvitav materjal. Teose tugevus ei ole aga üldiste ideede ja poeesia avamises, vaid konkreetsuses, millega määratletakse iga luuletuse koht oma ajas. Ideede ja mentaliteedi all tutvustab sissejuhatus pigem vaadeldava juhuluule motiive. Lühidalt mainitud luterluse ja katoliikluse vastuolu on oluline ideeline teemadering ja väärib edaspidi kindlasti süvenemist.

Kommentaari osa on väljaandes mahukas ja suunatud esmajoonel ajaloolis-kirjandusliku tausta ning reaaliide avamisele. Nii antiikaja kui ka humanismiaja tekste kommenteerides peab alati tegema valiku, millisest seisukohast selgitusi anda. Siinse arvustuse seisukohalt on tähtis hinnata kõigepealt seda, mida raamat sisaldab, kuid viidata ka võimalustele, mis seal leiduvad edasiseks uurimiseks. Niisiis, antud väljaande kommentaarides on keskendutud editsioonifiloloogilisest raskuspunktist lähtudes allikakriitilistele ja biograafilistele aspektidele, selgitades nimesid ja viidates luuletuse võimalikele eeskujudele. Väljaandja väitel on põhitähelepanu suunatud võimalike tsitaatide määratlemisele, et tuua välja humanistlikule luulele iseloomulikud seosed varasema traditsiooniga. Selliste andmete väljatoomine eeldab vaevarikast otsimis- ja võrdlemistööd ja on nende kommentaaride tugevaks küljeks. Minu silmis keskendusid kommentaarid siiski kohati liigselt tehnilisele küljele (eriti mis puudutab antiikseid värsilõpuvorme).

Mõned küsimused seoses kommentaaridega siiski tekkisid. Näiteks viimase, 68. luuletuse 29. värssi (lk 312) ar-

vatav seos Martialise epigrammiga (kommentaari lk 440) tundub rajanevat kahe erineva nimetuse kokkuviimisele mõninga välise sarnasuse järgi. Olaus Hermelin räägib oma luuletuses Lykeioni (s.o ülikooli) tulemisest: *Docta... tecta Lycei*. Martialisel on juttu aga Lyaiose (s.o Dionysose) joovastavast majast: *madidi sunt tecta Lyaei* (1. 70. 9), s.t kõneldakse seosest joobumuse ja veiniga. Ühiseks elemendiks on muidugi sõna *tecta* (katused, hooned), kuid selle alusel paralleeli tõmmata on ilmselt liig. Lk 414, värss 124 on Friedrich Meniuse luuletuses esineva väljendi *Papae-por* (lk 252) puhul eeldatud, et *por*-silp on lisatud värsimõõdu pärast. Siin võiks aga meetrilise kõrval eeldada ka stilistilis-sisulist põhjust, sest tegu on ühega mitmetest Rooma paavsti halvustavatest väljenditest. Omistati ju paavsti lähikonnale kombelõtvust ja peeti Roomat hooramise pesaks: kr *porno*-liide seostub liiderdamisega (*πόρνος* 'hoor'). Lk 407 värss 103 on Daniel Gruufi *Cerealia dona* selgitatud värsilõpuvormelina, kuid oodanuks ka sisulist seletust. Kui paljud ikka praegu teavad, et Cerease annid on teravili ja leib (seda ei seleta ka „Antiigileksikon”). Nii et soovitusena edaspidise töö jaoks: vormiliste selgituste kõrval oleks mõnikord vaja ka sisulisi.

Vormelite ja tsitaatide tuvastamine on üks võimalus, kuid tähtis on ka see, mis tähenduses ja kontekstis neid kasutatakse. Siin tuleb mängu poeetiline koloriit, stiiliküsimused ja nende tõlgendusvõimaluste leidmine. Tuleb tõdeda, et mõned tähtsamad stilistilised allusioonid antiikaja luulele vajatakse pikemat selgitamist. Siin võib näiteks tuua priameli vormi, mis seisneb mingi rea seotud väidete (kirjelduste) esitamises ja lõpeb kokkuvõtva puändiga (viide lk 319). Antiikkirjandusest on selle luulevormi tuntuimad kasutused pärit Pindaroselt ja Horatiuselt (viimasel eriti oodide 1. luuletuses). Petrus

Andreae pikem poeem arendab seda võtet üsnagi efektselt (värsid 59–114), kui ta kõrvutab erinevaid tegevusalasid muusade kunstidega, mille ülistamisele ta poeem on pühendatud. Sarnaste tegevusalade esitamise laad (sõjapidamine, jõudeelu, põlluharimine, kauplemine) ja uute tegevuste sissetoomine (käsitöö, maalimine, skulptuuride valmistamine) aitab avada Petrus Andreae ideed ja panust antiikaja luulevormi arendamisel. Kaasaja oludest on samas tingitud ka pikem peatumine sõjateemal. Nii tuleb siin ilmekalt esile see põiming, mille moodustab juhuluules XVII sajandi olustik ja antiikaja pärand. Aga muidugi oleks sellise kommentaari esitamine eeldanud teistsugust lähenemist ja teinud niigi mahuka raamatu veelgi paksemaks. Seega osutab minu märkus pigem edasise analüüsi võimalusele ja sellele rikkalikule materjalile, mida juhuluule sisaldab. Need küsimused peavad jääma edasise töö lahendamiseks, kuid muidugi annab selleks lähtematerjali kätte Kristi Viidingu väljaanne – see on töö, mis tuligi kõigepealt ära teha.

Proosavormis esitatud tõlked avavad hästi luuletuste sisu. Siinkohal ei tahaks ma süüvida tõlke üksikasjadesse, sest tundub, et nii palju, kui on tõlkijaid, on ka erinevaid variante originaali edasiandmisel. Siin võiks kriitika puhul soovitada ainult avarat pilku, stiilitundlikkust ja erinevate võimaluste arvessevõtmist. Tihti taanduvad vaidlused tõlke üle interpreteerimisküsimustele, kuidas tekstist aru saadakse, ja veel tihedamini ka maitseotsustustele. On ikka nii, et leiab kohti, kus lugedes tundub, et võinuks olla sobivam, sisuliselt tundlikum tõlge. Eks muidugi leitud selliseid kohti ka antud väljaandes,

nt *veeta elu tardumuses*, kui mõte on 'veeta elu tegevusetult, loiult' (1. 63). Üldiselt väärib nii mahuka materjali edastamine eesti keelde aga kindlasti tunnustust. Siiski tahaksin soovitada 66. luuletuse puhul tõlke ülevaatamist, sest seal lisanduvad väiksematele nüanssidele ka sisulised küsimused teksti mõtte edasiandmisel. Hakkasid silma ka mõned väiksemad asjad, nt lad *Tmolus* peaks olema tõlkes kreeka-pärase lõpuga (*Tmolos*).

Ja veel: praegu kasutatud variant pole eriti lugejasõbralik, kui tahad leida luuletuste juurde kommentaare. Paremini oleks kasutada üldisemat tava, märkides kommentaaride juures lehekülje ülaserava luuletuse number ja vastav lehekülg, kus see esineb.

Aga ma ei tahaks sugugi norivat muljet jätta ega kõnelda liiga palju teisejärgulistest asjadest, kui peamine, milleks Kristi Viidingu väljaanne on mõeldud, tuleb seal suurepäraselt esile. See on teedrajav editsioon Eestis kirjutatud juhuluulest, millega meie aladel ilmunud looming lülitub Euroopa kultuurikonteksti. Kahtlemata on see mõjutanud ka eestikeelse luule arengut, rääkimata kultuurilise silmaringi ja hariduse edendamisest.

Seega, kirjandus- ja keeleteadlased ning ajaloolased, kultuurihuviline rahvas, avastage enda jaoks XVII sajandi juhuluule ja süüvige sellesse. Seal on meie maa lugu, Euroopa hingus ja antiikkultuuri pärand, mis valgustab kõiki neid nähtusi, millel rajaneb nii Eesti kui ka kogu Euroopa kultuur.

ANNE LILL